

background]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow: MSU. Retrieved from institut.smysl.ru/article/documents/mandrikova_avtoref.pdf [in Russian].

5. Pirozhenko, T. (2015). *Aktualizatsiya tsinnisno-smyslovoi sfery osobystosti pry perekhodi dytyny vid doshkil'noyi do pochatkovoyi osvity [Mainstreaming value-semantic sphere of the person transition child from preschool to school education]*. S. D. Maksymenko (Eds.), Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. (Vols.IV, issue 11), (pp. 155–166). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

6. Rubinstein S. L. (1999). *Osnovy obshhej psihologii [Fundamentals of general psychology]*. St. Petersburg: Piter Com [in Russian].

7. Soloviova L. (2015). *Dovil'na povedinka yak chynnyk pryynyattya dytynoyu sotsial'no znachushchykh tsinnostey - teoretychnyy aspekt problemy [Arbitrary behavior as a factor of child adoption socially significant values: theoretical aspects]*. S. D. Maksymenko (Eds.), Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. (Vols.IV, issue 11), (pp. 211–222). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

8. Pirozhenko, T.O, Soloviova, L.I. et.al. (2016). *Tsinnisni oriyentatsiyi dytyny u dorosloму sviti [Values of the child in the adult world]: teach method*. Kiev: Publishing House "Word" [in Ukrainian].

УДК 159.922.7

**ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРОЯВАМИ АГРЕСІЇ В ПОВЕДІНЦІ**

Тищук Л. І.,

**кандидат психологічних наук, завідувач Житомирського центру
розвитку дитини №53 «АБВГДЕЙКА», м.Житомир, Україна, тел.0974387593,
abvgdeika53@ukr.net;**

Ковальова Л. В.,

**практичний психолог Житомирського центру розвитку дитини №53
«АБВГДЕЙКА», м.Житомир, Україна, тел.0974005909, abvgdeika53@ukr.net.**

Стаття присвячена особливостям проявів агресії в поведінці дитини дошкільного віку в сучасному дошкільному закладі. Аргументовано необхідність гуманістичного підходу у вихованні дошкільника. Описано три напрямки позитивного впливу на дитину: профілактика проявів агресії, оперативна гуманна

реакція дорослого на прояви агресії в поведінці дошкільника, корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учасниками конфлікту.

Ключові слова: прояви агресії в поведінці, гуманістичні принципи, профілактика проявів агресії, оперативна реакція дорослого, психолого-педагогічний супровід, модель неперервної допомоги.

ТИЩУК Л., КОВАЛЕВА Л. ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ВОСПИТАНИИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПРОЯВЛЕНИЯМИ АГРЕССИИ В ПОВЕДЕНИИ

Статья посвящена особенностям проявления агрессии в поведении ребенка дошкольного возраста в современном дошкольном учреждении. Аргументирована необходимость гуманистического подхода в воспитании дошкольника. Описаны три направления положительного влияния на ребенка: профилактика проявлений агрессии, оперативная гуманная реакция взрослого на проявления агрессии в поведении дошкольника, коррекционно-восстановительная и развивающая работа с участниками конфликта.

Ключевые слова: проявления агрессии в поведении, гуманистические принципы, профилактика проявлений агрессии, оперативная реакция взрослого, психолого-педагогическое сопровождение, модель непрерывной помощи.

LUDMILA TYSHCHUK, LUDMILA KOVALOVA HUMANISTIC APPROACH TO UPBRINGING OF PRESCHOOLERS WITH EXPRESSIONS OF AGGRESSION IN BEHAVIOR

The article is concerned with the peculiarities of expression of aggression in preschoolers' behavior at modern preschool institutions. It argues in favor of the humanistic approach to upbringing of preschoolers. Three directions of positive influence on a child are described, namely the preventive measures against aggression, immediate humanistic reaction of adults to expressions of aggression in behavior of preschoolers, and correctional, recovering and developmental work with participants of the conflict.

Keywords: expressions of aggression in behavior, humanistic principles, measures against aggression, immediate reaction of adults, psychological and pedagogical follow-up, continuous support model.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному дошкільному закладі вихователь нерідко у своїй роботі стикається з труднощами, пов'язаними з проявами агресії деяких вихованців по відношенню до інших дітей. Актуальність проблеми проявів агресії в поведінці дитини дошкільного віку підтверджують дані вибірки, отримані в Житомирському центрі розвитку дитини №53 «АБВГДЕЙКА»

за 2012-2015рр. Аналізувалися документи: протоколи щорічних медико-психолого-педагогічних консилиумів і педагогічних рад; діагнози у виписках з історії розвитку дітей; журнали практичного психолога щодо **корекційно-відновленої** та розвивальної роботи і консультацій, бесід завідувача з батьками, змісту полілогів фахівців щодо особливостей прояву агресії в поведінці дітей з різними віковими особливостями й індивідуальними характеристиками; спостереження за 1125 дітьми у віці від 2 до 7 років. Із них в ясельних групах - 137, молодших - 291, середніх – 290, старших – 407. Число досліджуваних у 2012-2013н.р. становило 323 дитини, у 2013-2014 - 388, у 2014-2015 - 414.

Обробка результатів показала, що у 2012-2013н.р. прояви агресії в поведінці зафіксовано у 17 дітей, що становить 5,3% від загальної кількості, у 2013-2014 - 25 (6,4%), 2014-2015 - 35 (8,5%). Дані про прояви дитячої агресії в різних вікових групах наведені в таблиці .

Прояви агресії в поведінці дітей віком від 2 до 7 років

Таблиця 1

Навчальний рік	У % від загальної кількості	У % від кількості досліджуваних по віку			
		2-3роки	3-4роки	4-5 роки	5-7 роки
2012-2013	5,3	-	7,2	4,5	4,4
2013-2014	6,4	1,5	4,5	10,7	6,7
2014-2015	8,5	5,8	1	6,7	10

Як видно з таблиці, показники вказують на тенденцію до збільшення кількості дітей з проявами агресії. Прояви агресії зафіксовано у всіх вікових групах, що свідчить про актуальність даної проблеми в сучасному дошкільному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порушень поведінки в дитячому віці давно турбує науковців і практиків. Американські дослідники Donald R. Lynam і Bill Henry відзначають, що на рівні індивіда основними факторами вразливості, швидше за все, є нейропсихологічні порушення, особливо недостатність вербальних навичок, навичок планування і самоконтролю [4, с. 215-234]. Англійський вчений Dunn відзначає, що подолання конфліктів є важливим для всіх дітей в період розвитку при одночасному підвищенні рівня соціального усвідомлення [4, с. 45]. Rolf Loeder і John Coie вказують, що негативне відношення ровесників, рідних братів і сестер або батьків може підвищити вірогідність

агресивної поведінки дитини. В свою чергу, агресивні форми поведінки дитини підвищують вірогідність появи нових форм агресивного ставлення оточення, утворюючи нав'язані цикли. І агресивні діти, особливо ті, з якими жорстоко поводились, більш схильні вбачати загрозу в діях тих, хто поруч. Соціальні й індивідуальні фактори ризику знаходяться в постійній взаємодії і сприяють не лише ранній появі порушень поведінки, а й їх стійкості впродовж життя [4, с. 344-365].

Психологічний експеримент Альберта Бандури показав, що агресія може бути просто вивченою чи наслідуваною поведінкою. Просте підкріплення агресивної поведінки дітей викликає почастищення випадків її проявів (Parke, Slahy, 1983). Спостереження за проявами агресії може сприяти виникненню у дитини асоціальної поведінки. Більша вірогідність наслідування моделі агресивних дій існує в тому випадку, коли спостерігачі відчують схожість з нею, оцінюють її як сильну і компетентну (Eisenberg, 1988).

Г. Крайг, Д. Бокум вказують, що у боротьбі проти дитячої агресії дорослі, які використовують фізичне покарання, демонструють модель агресивної поведінки. Схильність до агресивної поведінки може формувати покарання, особливо жорстоке чи часто повторюване. При перегляді насилля по телебаченню діти проходять «курс десенсибілізації» (Levin, 1996) до ефектів насилля і навчаються виправдовувати свою агресивну і насильну поведінку у випадках, коли вони вважають, що вони праві [2, с. 376-379].

С.Л.Рубінштейн зазначає, що для розвитку особистості надзвичайно значущою є оцінка дорослого. Брутальна, категорична, неаргументована відмова чи заборона пригнічує активність дитини. Тиск з боку дорослого викликає бурхливу реакцію протесту. Якщо така поведінка закріплюється, то вона дезорганізує активність дитини. Багато хто з дітей, стикаючись з брутальною оцінкою своїх дій, реагує на ситуацію афективно, у них складається занижене уявлення про себе, свої можливості [5, с. 468].

Т. Гурковська зазначає, що у психологічно напруженій стресовій ситуації малюк інстинктивно захищає себе від надмірного емоційного напруження. За допомогою дорослого дитина не лише відкриває секрет правильних і неправильних дій, але й засвоює критерії успіху в діяльності. Це є надзвичайно важливим для формування здатності контролювати власні дії. Тому досвід дитини необхідно збагачувати варіантами розв'язання різних ситуацій [1, с. 124].

Опрацювання наукових джерел засвідчило, що більшість дослідників трактують поняття агресивність як психічну властивість особистості, а поняття агресія як специфічну форму поведінки. Аналіз наших даних і спостереження протягом трьох років за дітьми віком від двох до семи років дає нам право

стверджувати, що говорити про агресивність як психічну властивість особистості дитини дошкільного віку, підстав немає. Разом з тим наше дослідження показало, що в групах дошкільного закладу існує реальна проблема дітей, які в той чи інший спосіб протестують, бунтують, виражають гнів, а іноді ненависть і ворожнечу, завдаючи фізичної шкоди здоров'ю чи породжуючи психологічний дискомфорт у інших дітей. У зв'язку з цим, вважаємо допустимим вживання поняття прояви агресії в поведінці дітей дошкільного віку.

Мета статті полягає у тому, щоб висвітлити актуальність проблеми та необхідність гуманістичного підходу у вихованні дошкільника з проявами агресії в поведінці.

Виклад основного матеріалу статті. У процесі досліджень ми визначали прояви агресії у поведінці дітей віком від 2-ох до 7-ми років за такими ознаками: кусає, штовхає, дряпає, щипає, б'є, плює; обзиває лайливими /нецензурними словами/, кричить; фиркає, кривдить інших, погрожує розправою батьків; категорично відмовляється виконувати дії разом з іншими дітьми; проявляє аутоагресію; розкидає речі; тупає ногами; відбирає і ламає іграшки; грюкає по предметах; все заперечує; руйнує дитячі споруди; іграшковим ножом коле ляльку.

Одиничні ситуативні прояви дитячої агресії, які більше не повторювалися, не реєструвалися. Фіксувалися ті, які повторювалися періодично або часто. Виявлено, що прояви агресії в поведінці дітей раннього і дошкільного віку викликають такі чинники: психофізіологічні проблеми; брутальна, категорична, неаргументована відмова чи заборона; потреба захистити власні інтереси; завданий фізичний біль (акт відплати / дати здачу); бажання наполягти на своєму; несформованість вміння співвідносити власні інтереси з інтересами інших; бунт проти розлучення батьків; реакція на незрозуміле; боротьба за лідерство (4-6 років); несправедливе, на думку дитини, вирішення вихователем конфлікту з ровесником; наслідування героя з комп'ютерних ігор; відсутність або обмеженість вербальних навичок (2-3 роки, дефекти мовлення); ігнорування батьками потреб дитини в любові й увазі; метеозалежність; низький рівень психолого-педагогічної грамотності батьків; невідповідність режиму дня дитини в дошкільному закладі і вдома; велика кількість дітей у групі.

Наприклад, Денис О. бив ногами двері, шафи, бився головою об стіну, розкидав меблі, відштовхував і колотив руками вихователя, яка намагалася вберегти його від травм. Заспокоївся лише тоді, коли викликали батька, який ввечері приїхав з довготривалого відрядження. Син дуже хотів бути разом з ним. Але вранці його відвели у садок, а мама, сестричка й тато залишилися вдома. Дитина бурхливо протестувала, намагалася вгамувати відчуття знедоленості, самотності,

непотрібності і нелюбові найдорожчих їй людей. Цей випадок є прикладом того, що прояви агресії в поведінці дитини треба розглядати не тільки як психічний процес чи якість, а усвідомлювати, що ми маємо справу з реальною дитиною зі своїми проблемами, які вона прагне донести до нас, дорослих.

Варто наголосити, що прояви агресії в поведінці дошкільника, пов'язані з наслідуванням дій героїв комп'ютерних ігор, зумовлені відсутністю в реальному житті прикладу авторитетного дорослого, з яким малюк прагне ідентифікувати себе за статтю. Дитина дошкільного віку не розуміє відмінність ігор віртуальних і реальних. Вона схильна до наслідування дій, які у віртуальному світі забезпечують перемогу, не усвідомлюючи, що у реальному житті аналогічні дії спричиняють біль живій людині. Тому вихователь змушений постійно розширювати репертуар педагогічних засобів, які допомагають дитині усвідомити суть таких моральних понять, як співчуття, чуйність, доброзичливість та ін. в реальних взаємостосунках між людьми.

У групах раннього і молодшого дошкільного віку та в групах для дітей з вадами мовлення, прояви агресії мають свої особливості. Більшість дітей ще не вміє виражати свої бажання, почуття, потреби, висловлювати власну думку, що ускладнює їх адаптацію в колективі ровесників. Прояви агресії в їх поведінці виявляються в кусанні, штовханні, ударах. На нашу думку, ці прояви викликані дисбалансом негативних емоційних переживань, пов'язаних з незадоволенням життєво важливих потреб і відсутністю чи обмеженістю у власному арсеналі вербальних засобів спілкування та прийомів зняття напруження. Часто спостерігаються агресивні дії дитини по відношенню до одного і того ж ровесника. Прояви агресії в ранньому дитинстві можна назвати умовними, оскільки дитина не має навмисного наміру скривдити ровесника. Подібним доступним їй способом вона намагається привернути увагу однолітка та вихователя до власної важливої потреби і бажання.

Позитивний вплив на дитину дошкільного віку з проявами агресії в поведінці можливий за умови комплексного підходу всіх дорослих учасників освітнього процесу. Діяльність вихователів, практичного психолога, спеціалістів, адміністрації та батьків спрямовується в трьох напрямках.

Перший - профілактика проявів агресії, як моделі поведінки. Особливо вагому роль в профілактиці проявів дитячої неконструктивної поведінки відіграє практичний психолог. Світлана Ладивір наголошує, що для психолога важливим завданням є надання допомоги дорослим у реалізації принципу індивідуалізації освітнього процесу, оскільки індивідуальний підхід – це найважливіший психолого-педагогічний принцип для педагога, націлений на забезпечення особистої

своєрідності розвитку дитини, оптимального розвитку всіх її здібностей, а нехтування індивідуальними особливостями дитини може зумовити неочікувані впливи [3, с. 113-124]. Це створення сприятливих умов для розкриття потенційних можливостей кожного вихованця, забезпечення вибору в діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, повага до їх індивідуальних відмінностей. Набагато важливіше запобігти агресивним проявам, ніж долати їх наслідки. Важливо навчити батьків сприймати і розуміти індивідуальну своєрідність власної дитини та рахуватися з нею, упереджувати можливі прояви дитячої агресії в різних життєвих ситуаціях.

Системна просвітницька діяльність психолога передбачає підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків та педагогів. Як показала наша практика, ефективними засобами пропедевтики проявів агресії в поведінці дитини є такі: консультації для вихователів і батьків при виникненні труднощів дитини в адаптації та спілкуванні; участь психолога в спеціальних телепередачах на актуальні теми; традиційні папки-пересувки про соціально прийнятні форми вирішення конфліктів; практичні матеріали про різні форми конструктивного спілкування на сайті дошкільного закладу; інтерактивні форми роботи на батьківських зборах, педагогічних радах і практикумах-семінарах, направлених на формування позитивного відношення до потреб та інтересів дитини, поваги до неї; збагачення досвіду прийомami і техніками зняття напруження, різними моделями допомоги дитині.

Другий напрямок спільних зусиль – оперативна, гуманна за суттю, реакція дорослих на агресивні прояви будь-кого у будь-якому вигляді. Особливість прояву агресії в поведінці дитини в дошкільному закладі полягає в тому, що свідками соціально неприйнятної поведінки стає велика кількість дітей. Тому дуже важливо адекватно зреагувати на перші ознаки агресії та провести відповідну корекційну роботу, щоб запобігти наслідуванню моделі агресивних дій іншими вихованцями. Тож важливо, щоб вихователь був терплячим, спрямовував дитину на позитивний розвиток, налагоджував психолого-педагогічний супровід адекватно до її індивідуальних можливостей. При цьому зберіг партнерські відносини, право на свободу кожного учасника конфлікту відповідно до суспільно - моральних еталонів. Педагог має так розв'язати дитячий конфлікт, щоб кожен його учасник залишився впевненим, що даний інцидент не вплине на добре ставлення до нього, жодним чином не засумнівався в тому, що його люблять і захистять. Задля цього необхідно володіти широким арсеналом педагогічних засобів і до кожної конкретної ситуації оперативно застосовувати найбільш ефективний. Відзначимо, що універсальних засобів немає. Вихователь має використовувати різні педагогічні прийоми, бо навіть

найефективніший з них може не спрацювати повторно по відношенню до однієї й тієї ж дитини.

Реагувати на прояви агресії в поведінці дитини дошкільного віку потрібно надзвичайно делікатно, щоб вона росла щасливою і могла щоденно повною мірою реалізувати свій особистісний потенціал. Це важлива умова її повноцінного розвитку. Тому оперативна реакція вихователя має базуватися на таких гуманістичних принципах: підтримки дитини в будь-якій ситуації; збереження позитивного самосприйняття; можливість виплеснути гнів у цивілізований спосіб; допомоги у розумінні себе і причини власного недоброго вчинку; мотивування до використання соціально прийнятних способів запобігання конфлікту; збагачення життєвого досвіду варіантами вирішення проблеми.

Гуманізм в основі взаємин вихователя з дитиною полягає у визнанні дорослим особистості дитини як найвищої суспільної цінності, яка має право на щастя, свободу, всебічний розвиток здібностей та розуміння дорослим тонкощів її індивідуального зростання. Гуманний стиль поведінки дорослого полягає в тому, щоб зрозуміти причини, які викликали прояви дитячої агресії. Виступати зразком співчуття і співпереживання, поваги до інших людей і їх діяльності, прагнення та вміння підтримати і допомогти в будь-якій життєвій ситуації. Вибір вихователем педагогічних засобів, базованих на гуманістичних принципах, забезпечить позитивний вплив на «автора» агресивної поведінки, убереже від психічних і фізичних травм, мінімізує негативний вплив на психологічний клімат у групі, упередить засвоєння іншими дітьми стилю агресивної поведінки як засобу вирішення життєвих проблем.

Третій напрямок – корекційно-відновлювальна та розвивальна робота з учасниками конфлікту. З цією метою вихователь підтримує у групі найменші зусилля учасників конфлікту щодо дотримання моральних норм. Такий підхід сприяє розвитку впевненості дитини у здатності подолати поведінкові труднощі: «Ти намагався стримуватися /ввічливо попросив іграшку» тощо. Не менш важливо постійно підтримувати установку дитини на позитив: «Ти добрий / турботливий, уважний / вмієш дружно гратися» тощо. У групі повинні формуватися чіткі уявлення про ефективні моделі конструктивної взаємодії з ровесниками і дорослими в різних життєвих ситуаціях. Усунути невідповідність між потребами дітей і їх можливостями допомагають такі методи: бесіди на етичні теми; моделювання і обговорення різних стилів поведінки в тій чи іншій ситуації; читання дитячої літератури на теми загальнолюдських цінностей; аналіз дитячих типових форм поведінки, які потребують усвідомлення і коригування; позитивний приклад поцінування індивідуальності та шанобливого відношення вихователя до кожної

дитини, своїх колег і батьків в повсякденній діяльності; заохочення та схвалення позитивних проявів співпраці, уваги, турботи, допомоги ровесникам і дорослим; збагачення життєвого досвіду дітей доступними їм класичними і сучасними методами, прийомами та техніками, які допомагають усвідомити сутність моральних норм. Наприклад, рефлексії, емпатії, протилежної думки, образного бачення, інтерпретації, перевтілення, створення малюнку чи плакату, організація ситуації успіху, інверсії, фреймінгу тощо.

Важливо, щоб вихователь помічав і акцентував увагу дітей та інших дорослих на найменших проявах позитивної поведінки дитини, яка переживає внутрішні негаразди. Хвалити треба не загальними поняттями як то «Молодець!», а формулювати похвалу, як позитивну установку: «Ти зумів довести справу до кінця. Хвалю!», «Мені сподобалось, як турботливо Богдан оберігав Настю, щоб ніхто її не штовхнув», хоча перед цим саме Богдан штовхнув її. Діти дуже чутливі і швидко переймають зразок «навішування ярликів». Варто вихователю декілька разів сказати «Знову ти, Максиме. Скільки можна говорити, що битися не можна», як діти при виникненні конфлікту вторять: «Це Максим почав, він штовхнув...», навіть якщо Максима й близько там не було.

З метою корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи психолог спрямовує свої зусилля на підбір ефективної моделі індивідуальної допомоги дитині з проявами агресії та іншим учасникам освітнього процесу. Дієвою й ефективною виявилася модель неперервної допомоги. Вона найбільш гарантує тривалий позитивний результат. Якщо допомога переривається, втрачається ефект і виникає потреба починати все спочатку. Дана модель передбачає роботу психолога з дитиною, її вихователями і батьками для того, щоб позитивно вплинути на взаємостосунки дитини з оточенням в групі та вдома.

Психологічну просвіту батьків важливо спрямувати на формування навичок конструктивного вирішення проблем, здатності до саморегуляції власної реакції на прояви агресії сина/дочки та пропагування засобів позитивного впливу на інших членів родини. Позитивну роль відіграють консультації, які допомагають дорослим побачити себе очима дитини, відкрити світ її переживань у зв'язку з сімейними негараздами. Спільний аналіз мікросоціальних взаємостосунків у родині дозволяє зруйнувати стереотипи підходів до виховання, які використовували батьки, зрозуміти емоційний стан дитини, мотиви її вчинків, налагодити конструктивне спілкування. Інколи цих засобів виявляється недостатньо. Якщо батьки не реагують на тривожні сигнали від дитини, вихователів та психолога і не взаємодіють з ними, підключається керівник і проводить бесіди з такими батьками. Після покращення

результатів підтримка не переривається, а змінюється. Допомога продовжується, але вже на періодичній основі.

Висновки. Отже, дослідження показало актуальність проблеми проявів агресії в поведінці дитини дошкільного віку в сучасному дошкільному закладі. Ефективність позитивного впливу на дитину з проявами агресії в поведінці великою мірою залежить від гуманістичного підходу у вихованні дошкільника і скоординованості дій вихователя, психолога, завідувача та батьків.

Перспективу подальших наукових пошуків з даного напрямку ми бачимо у дослідженні залежності проявів агресії в поведінці дітей дошкільного віку від суспільних соціально-економічних умов загалом і кількістю дітей в групі зокрема, розробці методичних рекомендацій щодо гуманістичної моделі оперативного реагування вихователя на прояви агресії в поведінці дитини дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Переживання успіху як чинник становлення особистісного потенціалу дитини в пізнавальній сфері / Т. Гурковська // Актуальні проблеми психології. Том IV: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві. Зб. наукових статей / Заг. ред. С. Д. Максименка, С. О. Ладивір. – К.: 2007. – С. 119-129.

2. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития / Крайг Г., Бокум Д. // – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 940 с.: ил. – (Серия «мастера психологии»).

3. Ладивір С. Оволодіння дошкільниками гуманістичними цінностями в процесі взаємодії з близькими дорослими / С. Ладивір // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: «Срібна Хвиля». – 2014. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 10. – 306 с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – С-Пб., 1999.

REFERENCES

1. Hurkovska T. (2007) *Perezhyvannia uspikhu yak chynnyk stanovlennia osobystisnoho potentsialu dytyny v piznavalnii sferi [Experience of success as a factor of development of personal potential of a child in the cognitive sphere]* S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psykhohohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine.* (Vols.IV, issue 7), (pp. 119–129). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

2. Kraih H., Bokum D. (2007) *Psykholohyia razvytyia [Psychology of development]* Sank-peterburh.: Pyter [in Russian].
3. Ladyvir S. (2014) *Ovolodinnia doshkilnykamy humanistychnymy tsinnostiamy v protsesi vzaiemodii z blyzkymy doroslymy [Mastering preschooler humanistic values in the process of interaction with adult relatives]* S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psykhohohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. (Vols.IV, issue 10), (pp. 113–124).* Kyiv: Sribna Khvyliia [in Ukrainian].
4. Rubynshtein S.L. (1999) *Osnovu obshchei psykhohohy [Global Principles of Psychologists]* Sank-peterburh.: Pyter [in Russian]/

УДК 159.922.7

**АНАЛІЗ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРИ
ПРОЯВУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Товкач І.Є.,

**старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка**

У статті подано аналіз отриманих нами емпіричних даних, що проводився згідно визначеним у психологічній науці методам математичної статистики. Було визначено динаміку взаємозалежності між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку структурних компонентів у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольньо-оцінних ознак пізнавальної активності старших дошкільників на різних етапах її розвитку в процесі мовленнєвої діяльності. З'ясовано змістові характеристики індивідуальних особливостей та специфіки їх прояву на різних етапах розвитку пізнавальної активності у старшому дошкільному віці.

Ключові слова: *пізнавальна активність, структурні компоненти, особливості взаємозв'язку, емоційно-мотиваційні, процесуально-операційні, контрольньо-оцінні ознаки, старші дошкільники, індивідуальні характеристики тощо.*

**ТОВКАЧ И.Е. АНАЛИЗ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК
СТРУКТУРЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ
СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ**

В статье дан анализ полученных нами эмпирических данных, который производился определенными в психологической науке методами математической статистики. Было определено динамику взаимозависимости между уровнем